

ANTONI KOŻUCH

*Wyższa Szkoła Rolniczo-Pedagogiczna
w Siedlcach*

ANALIZA FINANSOWA GOSPODARSTWA RODZINNEGO

Dostosowywanie się gospodarstw rodzinnych do rynku uwarunkowane jest m.in. poznaniem zasad ich działania w otoczeniu ekonomicznym. W zakresie aktualnych zagadnień funkcjonowania gospodarstw i ich przeobrażeń strukturalnych szczególnie ważnymi są analiza ekonomiczno-finansowa i gospodarowanie kapitałem jako podstawowe elementy służące rozwiązywaniu najważniejszych problemów gospodarowania⁽¹⁾.

Dla wielu rolników istotny problem stanowi znalezienie odpowiedzi na pytanie, jak prowadzić gospodarstwo by umocnić jego kondycję ekonomiczną i miejsce na rynku. W praktyce chodzi tu o wykorzystanie wszystkich możliwych narzędzi wspomagających zarządzanie gospodarstwem rolnym.

Zarządzanie gospodarstwem rolniczym, podobnie jak każdym innym podmiotem gospodarczym, wymaga ciągłego dopływu informacji niezbędnych w procesie decyzyjnym. Wśród podstawowych źródeł informacji, niezbędnych dla prawidłowego wykonywania funkcji kierowania i zarządzania, wyjątkowe miejsce zajmują rachunkowość i analiza finansowa.

Do chwili obecnej gospodarstwa rodzinne nie były formalnie zobligowane do prowadzenia jakiegokolwiek ewidencji opisującej gospodarstwo. W tych warunkach prowadzenie jej przez rolników wynika głównie z przydatności w zarządzaniu gospodarstwem, a także możliwości uzyskania porad ekonomiczno-organizacyjnych od doradców ośrodka doradztwa rolniczego. Od 1997 roku wymóg prowadzenia rachunkowości ma zastosowanie w odniesieniu do kredytobiorców zaciągających kredyty subwencjonowane przez ARiMR.

(1) Por. Kożuch A.: Rachunkowość jako instrument zarządzania gospodarstwem rodzinnym [w:] „Ekonomika i polityka rolna w procesie transformowania gospodarki.” Red. B.Kożuch. Filia UW Białystok, 1996, s. 193.

1. Analiza finansowa - cele, zasady, wskaźniki

Dla przeprowadzenia poprawnej analizy finansowej niezbędne jest prowadzenie w gospodarstwie odpowiednich zapisów księgowych oraz tworzenie na ich podstawie następujących podstawowych dokumentów wynikowych: bilans majątkowy (na początek i koniec roku), kwartalne sprawozdanie o przepływie pieniędzy, rachunek wyników (na koniec roku kalendarzowego) i rachunek kapitału.

Podstawą analizy ekonomicznej jest *bilans* zawierający informacje o stanie majątku i sytuacji finansowej gospodarstwa na określony dzień. Pozwala na dokonanie zamknięcia rocznego oraz ustalenie podstawowych mierników i wskaźników do analizy finansowej⁽²⁾.

Najważniejszą zasadą pozwalającą na przedstawienie w bilansie prawdziwego obrazu sytuacji majątkowej gospodarstwa jest zasada jasności bilansowej polegająca na odpowiednim merytorycznym podziale poszczególnych elementów bilansu tak, by dawał on możliwość oceny sytuacji majątkowej i dochodowej gospodarstwa. Daleko posunięty jest, stosowany także w rolnictwie, podział środków trwałych i obrotowych. Specyficznym problemem dla gospodarstw rolnych jest zaliczanie części inwentarza żywego do majątku trwałego (stado podstawowe), a w części do majątku obrotowego. Wyodrębnienie tych grup wydaje się uzasadnione z punktu widzenia roli inwentarza żywego w gospodarstwach rolnych. Kolejnym specyficznym zagadnieniem jest podział majątku ogółem na majątek gospodarstwa i majątek osobisty.

Jednym z podstawowych zagadnień warunkujących prawidłowe funkcjonowanie każdego podmiotu gospodarczego, w tym gospodarstwa rolniczego, jest zachowanie zdolności płatniczej, którą określa możliwość pokrywania przez gospodarstwo wszystkich zobowiązań. W praktyce określenie zdolności płatniczej polega na porównaniu posiadanych środków płatniczych z aktualnymi zobowiązaniami. W analizie zdolności płatniczej bierze się pod uwagę terminy płatności zobowiązań oraz możliwości zamiany na gotówkę (upłynnienia) posiadanych składników majątkowych. Zdolność płatnicza może dotyczyć okresów krótkich (płynność finansowa, lub zdolność bieżąca), jak i długich (wyłączalność).

Zdolność płatnicza może być określana przez porównanie odpowiednich grup aktywów i pasywów (majątek obrotowy i zobowiązania krótkoterminowe) na początek i koniec roku - zdolność płatnicza strukturalna. Z punktu widzenia bieżącej działalności gospodarczej większe znaczenie ma dynamiczna zdolność płatnicza określająca zmiany salda środków pieniężnych pod wpływem prowadzonej działalności. Wiadomo bowiem, że w rolnictwie z tytułu sezonowości

(2) Olchowicz I.: Podstawy rachunkowości. Cz. I. Difin Warszawa, 1995, s. 31.

produkcji i sprzedaży może występować okresowo niedobór środków pieniężnych, kiedy wpłaty pieniężne nie pokrywają się z ponoszonymi wydatkami.

Jak z powyższego wynika, potrzeba oceny zdolności płatniczej wymaga odpowiedniego prowadzenia ewidencji księgowej tak, by można było zarówno określać ją na bieżąco, jak i śledzić występujące w tym zakresie tendencje. Najważniejszym dokumentem informującym o płynności finansowej gospodarstwa jest *sprawozdanie z przepływu środków pieniężnych* zawierające dwie podstawowe kategorie informacji:

1. Źródła wpływu środków pieniężnych,
2. Kierunki wykorzystania tych środków.

Sprawozdanie to stanowi zatem podstawę oceny zdolności gospodarstwa do pozyskiwania środków pieniężnych i rozłożenia ich w czasie (sprzedaż produktów i usług, realizacja należności, sprzedaż majątku trwałego, zaciągnięcie kredytów itp.) oraz potrzeb płatniczych gospodarstwa (zakup obrotowych środków produkcji, zakup środków trwałych, spłata kredytów i pożyczek itp.).

Rachunek wyników, zwany także rachunkiem zysków i strat, jest jednym z podstawowych sprawozdań niezbędnych przy analizie finansowej gospodarstwa za pewien okres (rok obrachunkowy). Bilans wykazuje stan majątku na dany moment, jest - jak to się określa - fotografią stanu, natomiast rachunek wyników odzwierciedla działalność gospodarstwa za dany okres. Służy on do ustalenia skumulowanej wartości produkcji, poniesionych kosztów oraz wyniku finansowego w danym okresie, co zasadniczo różni go od bilansu majątkowego⁽³⁾. Charakteryzuje on rzeczywiste rezultaty rocznej działalności gospodarstwa rolniczego w kategoriach dochodów, kosztów i wyników za dany okres. Znaczenie rachunku zysków i strat w analizie finansowej gospodarstwa wynika z faktu, że pozwala on na:

- analizę gospodarstwa za dany rok obrachunkowy;
- analizę dynamiczną gospodarstwa w określonym przedziale czasowym;
- porównanie działalności gospodarstwa z innymi (analiza porównawcza);
- przewidywanie sytuacji finansowej gospodarstwa na przyszłość.

Podstawą analizy ekonomicznej gospodarstwa jest również *rachunek kapitału własnego*. Wielkość i struktura kapitału ma istotne znaczenie dla istnienia i funkcjonowania gospodarstwa, a w konsekwencji dla jego kondycji finansowej. W tym zakresie spotyka się pogląd, że kapitał jest pojęciem pierwotnym w stosunku do majątku gospodarstwa, gdyż stworzenie majątku gospodarstwa bez

(3) Zob. Mańko S.: *Analiza finansowa gospodarstwa rolniczego*. FAPA-ARMA, Warszawa, 1995, s. 13.

kapitału jest niemożliwe. Wielkość zmian kapitału własnego jest informacją bardzo ważną. Zmiana kapitału winna mieć charakter pozytywny, aby zapewnić odpowiednią pozycję gospodarstwa rolniczego (jego wzrost). Jak wiadomo gospodarstwo rolnicze winno zapewnić rolnikowi i jego rodzinie odpowiedni poziom egzystencji, stąd istnieją wymagania natury prywatnej zaspokajane przez prywatne pobrania z gospodarstwa. Z drugiej zaś strony gospodarstwo musi zagwarantować środki na jego funkcjonowanie i rozwój, a przez to zapewnić środki do życia rolnika-przedsiębiorcy i jego rodziny. Te prywatne operacje mogą wpływać na zdolność do funkcjonowania gospodarstwa długotrwale i istotnie, jak uzyskiwane wyniki produkcyjne. Zdarza się bowiem, że wiele gospodarstw podupada ekonomicznie z tytułu zbyt wygórowanych prywatnych roszczeń rolnika i jego rodziny, gdyż odpływ środków z tego tytułu w dłuższym okresie nie jest równoważony odpowiednio wysokim poziomem wypracowanego dochodu rolniczego.

Etapem finalnym w rachunkowości, kończącym dany rok obrachunkowy, jest pogłębiona analiza sytuacji majątkowej, finansowej oraz ocena wyniku finansowego (w przypadku gospodarstwa rodzinnego - dochodu rolniczego i osobistego) i rentowności gospodarstwa za dany okres.

Sprawozdania finansowe informują o przeszłych operacjach gospodarczych i ich skutkach w sferze majątkowej, finansowej i rentowności. Pozwalają one także na ocenę przyszłości gospodarstwa, określenie spodziewanych korzyści z tytułu posiadania określonej wielkości i struktury majątku. Informuje także o wielkości zobowiązań gospodarstwa, które w momencie ich spłaty spowodują zmniejszenie zasobów, a tym samym zmniejszenie korzyści ekonomicznych z tytułu ich posiadania. Należy podkreślić, że stan kapitałów własnych łącznie z rezerwami określa stopień zabezpieczenia gospodarstwa przed ewentualnymi przyszłymi stratami i ryzykiem gospodarczym.

Do podstawowych metod analizy majątkowej i finansowej gospodarstwa dokonywanej na podstawie sprawozdań finansowych zalicza się:

- analizę poziomą (porównawczą);
- analizę pionową (procentową, strukturalną);
- ustalanie współczynników (relacji, wskaźników) i ich interpretację⁽⁴⁾.

Analiza pozioma bilansu może być prowadzona w dwóch ujęciach. W pierwszym z nich analizowane są zmiany każdej pozycji sprawozdania finansowego w danym okresie (roku obrachunkowym) w porównaniu do stanu na początek okresu. Zmiany te są analizowane w liczbach absolutnych i procentowo. W ten sposób ocenia się wzrost lub zmniejszenie danego składnika bilansu lub rachun-

(4) T. Olchowicz: Podstawy rachunkowości. Cyt. wyd., s. 223-224.

ku wyników. Zmiany ustalone dla dłuższych okresów dają obraz dynamiki. W drugim ujęciu analiza pozioma oznacza badanie relacji między poszczególnymi składnikami aktywów i pasywów.

Analiza pionowa polega natomiast na badaniu sprawozdania finansowego za dany rok. Na jej podstawie ustala się udział poszczególnych pozycji bilansu bądź rachunku wyników w stosunku do kwoty ogółem. Przy analizie bilansu zarówno kwotę aktywów, jak i pasywów przyjmuje się za 100. Natomiast w rachunku wyników za 100 przyjmuje się zazwyczaj przychód ze sprzedaży.

Analiza struktury aktywów dotyczyć winna głównie relacji majątku trwałego (niepłynnego) i majątku obrotowego (płynnego). Jest to relacja bardzo istotna, gdyż tylko majątek obrotowy przyczynia się bezpośrednio do generowania zysku. Środki obrotowe zużywane są w całości w procesie produkcji, a uzyskana wartość produkcji powinna całkowicie zrównoważyć ich wartość. Natomiast środki trwałe przenoszą tylko część swojej wartości na wartość produkcji, a odtworzenie ich jest możliwe w dłuższym okresie czasu. A zatem im wyższa jest w gospodarstwie wartość środków trwałych w stosunku do środków obrotowych tym więcej cykli produkcyjnych należy zrealizować by odtworzyć majątek⁽⁵⁾.

Podstawowym miernikiem oceny gospodarstwa jest dochód rolniczy będący źródłem dopływu środków pieniężnych do gospodarstwa. Ponieważ nie wyraża on ścisłego związku ze środkami zaangażowanymi do jego osiągnięcia większe znaczenie dla oceny działalności gospodarstwa mają różnego rodzaju wskaźniki stanowiące relację wybranych wielkości zawartych w bilansie, rachunku wyników i sprawozdaniu z przepływów pieniężnych.

W praktyce do oceny działalności gospodarstwa stosuje się wiele różnych wskaźników, których wybór zależy od celu analizy⁽⁶⁾. Najczęściej w analizie ekonomicznej stosuje się następujące grupy wskaźników: płynności, zadłużenia (wypłacalności), rentowności i sprawności działania (obrotu) - tabela 1.

Dla zbadania podstawowych relacji w aktywach ustala się wskaźnik ogólnego stopnia płynności stanowiący relację majątku obrotowego do majątku trwałego. Im wyższy jest ten wskaźnik, tym większa jest płynność majątku, czyli możliwość zamiany na gotówkę, a tym samym większa możliwość zarobkowania oraz wypłacalność jednostki gospodarczej.

Na strukturę pasywów odmiennie niż na strukturę aktywów wpływa polityka finansowa prowadzona w gospodarstwie. Najważniejszym wskaźnikiem w analizie struktury pasywów jest stosunek kapitałów własnych do kapitałów obcych. Wyrażony jest on przez ogólny stopień wymagalności, czyli wskaźnik struktury kapitałów.

(5) Zob. Mańko S.: Analiza finansowa ..., cyt.wyd., s. 22.

(6) Kozuch A.: Rachunkowość jako instrument ... cyt.wyd., s. 198-200.

Tabela 1

Wybrane wskaźniki analizy finansowej gospodarstwa rodzinnego

Nazwa wskaźnika	Sposób obliczania
RENTOWNOŚĆ	
Wskaźnik rentowności produkcji (stopa dochodu rolniczego)	Dochód rolniczy netto / produkcja końcowa brutto
Wskaźnik rentowności aktywów (stopa zwrotu z inwestycji)	Dochód rolniczy netto / aktywa ogółem
Wskaźnik rentowności (dochodowości) kapitałów własnych	Dochód rolniczy netto / kapitał własny
Wskaźnik rentowności sprzedaży	Dochód rolniczy netto / produkcja towarowa brutto
Wskaźnik opłacalności	Produkcja końcowa brutto / koszty uzyskania tej kategorii produkcji
PLYNNOŚĆ (zdolność płatnicza)	
Wskaźnik ogólnej zdolności płatniczej (płynności bieżącej)	Majątek obrotowy / zobowiązania bieżące
Wskaźnik podwyższonej płynności finansowej	Majątek obrotowy (zapasy) / zobowiązania bieżące
Wskaźnik wysokiej płynności	Środki pieniężne / zobowiązania bieżące
WYPŁACALNOŚĆ	
Wskaźnik ogólnego zadłużenia	Ogółem zobowiązania / ogółem pasywa
Wskaźnik zobowiązań do kapitałów własnych (podstawowy wskaźnik zadłużenia)	Ogółem zobowiązania / kapitał własny
EFEKTYWNOŚĆ (sprawność)	
Wskaźnik produktywności ziemi	Produkcja końcowa brutto / powierzchnia ha UR
Wskaźnik produktywności majątku ogółem	Produkcja końcowa brutto / aktywa ogółem
Wskaźnik produktywności majątku trwałego	Produkcja końcowa brutto / majątek trwały
Wskaźnik produktywności kapitału własnego	Produkcja końcowa brutto / kapitał własny
Wskaźnik zaangażowania majątku obrotowego	Produkcja końcowa brutto / majątek obrotowy

Źródło: Opracowanie własne

Właściwe zastosowanie czterech wymienionych grup wskaźników powinno pozwolić na dokonanie oceny wyników gospodarstwa i jego perspektyw. Należy jednak pamiętać, że wiarygodność tych wskaźników zależy od jakości danych, na których one się opierają.

Wskaźniki płynności pokazują relacje pomiędzy aktywami i zobowiązaniami oraz zdolność gospodarstwa do spłaty krótkoterminowych zobowiązań. Gospodarstwa dla wywiązania się ze swych zobowiązań wykorzystują swoje środki obrotowe, tzn. te aktywa, które mogą być łatwo i szybko zamienione na gotówkę. W gospodarstwie zachowanie wysokiej płynności ma szczególnie duże znaczenie w okresie wysokiej inflacji, której towarzyszy wysokie oprocentowanie kredytów.

W normalnych warunkach wskaźnik bieżącej płynności winien wynosić 1,2-2,0. Zależy to od charakteru przedsiębiorstwa oraz ułatwień kredytowych. W rolnictwie ze względu na długi cykl produkcyjny i konieczność gromadzenia zapasów, zbyt wysoka wartość tego wskaźnika może wskazywać na nadmierne zamrożenie zapasów środków produkcji. Wskaźnik podwyższonej płynności winien natomiast kształtować się w granicach 1,0.

Wskaźniki rentowności (opłacalności) stosowane są do oceny zdolności generowania zysku (dochodu rolniczego) przez gospodarstwo oraz jakości zarządzania. Wskazują one rentowność wykorzystania majątku i kapitału własnego. Są relacją dochodu rolniczego netto (zysku) do wielkości produkcji, aktywów lub kapitału własnego. Bada się w ten sposób rentowność kapitału, majątku czy produkcji, czyli stopień efektywności ich wykorzystania. Podstawowym wskaźnikiem charakteryzującym rentowność wykorzystania kapitału własnego gospodarstwa jest wskaźnik rentowności aktywów (stopa zwrotu). Aby odpowiedzieć na pytanie czy rentowność jest zadowalająca, określone wskaźniki należy porównać ze wskaźnikami w podobnych gospodarstwach w okresie kilku lat.

Wskaźniki wypłacalności (zadłużenia) pokazują sposób finansowania gospodarstwa z własnych lub obcych środków. Informują także o poziomie jego zadłużenia i zdolności do obsługi jego długu, tj. zdolności do spłaty odsetek w wymaganych terminach płatności. Wskaźnik zadłużenia ogółem nie powinien być większy od 50%, gdyż zbyt wysoki ujawnia wzrost ryzyka w finansowaniu gospodarstwa.

Wskaźniki efektywności (sprawności działania) określają efektywność wykorzystania zasobów gospodarstwa oraz szybkość, z jaką dane gospodarstwo przekształca w produkcję finalną swoje zasoby. W grupie wskaźników efektywności często stosowany jest wskaźnik rotacji aktywów (produktywności majątku ogółem).

2. Przykład uproszczonej analizy finansowej gospodarstwa

Próbie zastosowania informacji wynikających z zapisów rachunkowych w zarządzaniu gospodarstwem rolniczym podjęto na przykładzie 16 gospodarstw położonych w rejonie siedleckim, które w 1996 r. prowadziły książki rachunkowe. Badane gospodarstwa dla celów analizy podzielono na dwie grupy według wartości dochodu rolniczego netto w przeliczeniu na 1 ha uż. rolnych.

Grupa I obejmuje 11 gospodarstw o dochodzie rolniczym do 500,- zł na 1 ha uż. rolnych. Grupa II - to 5 gospodarstw o dochodzie powyżej 500,- zł.

Ponadto analizie porównawczej poddano jedno gospodarstwo uzyskujące w badanej zbiorowości najniższy dochód rolniczy (3,20 zł na 1 ha użytków rolnych) - tabela 2.

Tabela 2

Wybrane wskaźniki charakteryzujące badane gospodarstwa

Wyszczególnienie	Dochód rolniczy netto na 1 ha użytków rolnych		Gospodarstwo analizowane
	do 500,- zł	pow.500,- zł	
Liczba gospodarstw w grupie	11	5	1
Powierzchnia uż.rolnych - ha			
- średnio na gospodarstwo	17,6	9,8	14,0
- w tym grunty orne	14,1	8,0	12,5
Udział trwałych użytków zielonych - %	20,2	18,5	10,7
Wskaźnik bonitacji gleb	0,94	0,99	1,10
Liczba osób pełnozatrudnionych			
- na gospodarstwo	2,0	1,8	1,8
- na 100 ha uż.rolnych	11,4	18,3	12,9
Obsada bydła na 100 ha uż.rolnych	64,4	85,5	50,0
- w tym krowy	39,2	52,9	21,4
Obsada trzody chlewnej na 100 ha uż.rolnych	104,1	250,4	192,9
Wartość majątku trwałego ^{*)}			
- na gospodarstwo	149,6	73,2	174,9
- na 1 ha uż.rolnych	8,5	7,5	12,5
- na 1 osobę pełnozatrudnioną	74,8	40,7	97,2
Zużycie środków obrotowych i usług z zakupu			
- na gospodarstwo - tys. zł	8,8	5,8	11,6
- na 1 ha uż.rolnych - zł	499	588	831

*) bez ziemi i budynku mieszkalnego

Źródło: Obliczenia własne na podstawie ksiąg rachunkowych gospodarstw

Z ogólnej charakterystyki badanych gospodarstw wynika, że w istotny sposób różnią się one pod względem przeciętnego obszaru użytków rolnych, w tym gruntów ornych, obsady bydła i trzody chlewnej oraz w zakresie wyposażenia w produkcyjne środki trwałe. Gospodarstwa I grupy są blisko dwukrotnie większe niż gospodarstwa grupy II i ponad 25,0% (3,5 ha) większe niż analizowane gospodarstwo. Wyraźne różnice widoczne są również w zakresie obsady bydła (o 32,8% jest ona wyższa w II grupie i o 22,4% niższa w gospodarstwie analizowanym w porównaniu z grupą I) oraz w obsadzie trzody chlewnej (analogicznie o 140,5% i 29,8% w porównaniu z grupą I). Gospodarstwa o dochodzie rolniczym netto do 500,- zł na 1 ha użytków rolnych, w tym gospodarstwo analizowane, charakteryzują się wyższym wyposażeniem w produkcyjny majątek trwały. Wypo-

sażenie tej grupy gospodarstw było bowiem o 1000 zł na 1 ha, a gospodarstwa analizowanego o 5000 zł na ha wyższe niż w grupie II. Wysoka wartość majątku trwałego obciąża kosztami amortyzacji gospodarstwa, obniżając tym samym wielkość dochodu rolniczego. Stąd też istotnym problemem w zarządzaniu gospodarstwem rodzinnym jest osiągnięcie odpowiedniej relacji czynników produkcji, głównie ziemi i kapitału. Występują również różnice w przypadku zużycia środków obrotowych i usług z zakupu. Wartość zużytych środków obrotowych w przeliczeniu na 1 ha uż.rolnych w gospodarstwach grupy II była o 17,8% wyższa niż w grupie gospodarstw o niskim dochodzie, a w analizowanym gospodarstwie o 41,3% niższa.

Należy podkreślić, że ilość środków obrotowych zużywanych w gospodarstwie w dużej mierze decyduje o rozmiarach produkcji i jej efektywności. Określa też poziom intensywności produkcji gospodarstwa. Ilość i jakość produkcyjnych środków trwałych będących w posiadaniu gospodarstwa wyznacza jego możliwości produkcyjne. Natomiast środki obrotowe, zwłaszcza produkcyjne, zastosowane w procesie produkcji decydują o wykorzystaniu tych możliwości, czyli o wielkości uzyskiwanej produkcji⁽⁷⁾. Zużycie środków obrotowych w sposób istotny wpływa na efektywność produkcji, a zbyt niski jego poziom może znacznie obniżyć wyniki gospodarstwa wskutek niedostatecznego wykorzystania środków trwałych⁽⁸⁾.

Istotnym zagadnieniem z punktu widzenia analizy gospodarstw jest struktura zużytych środków obrotowych pochodzących z zakupu (tabela 3). W gospodarstwach o wyższym poziomie dochodu oraz w analizowanym gospodarstwie znacznie większy jest udział wydatków na zakup materiałów rolniczych, głównie zwierząt do chowu i pasz pochodzenia rolniczego, a więc środków wpływających na poziom jednostkowej wydajności zwierząt. Związane jest to, jak się wydaje, z ukierunkowaniem tej grupy gospodarstw na chów trzody chlewnej. Część wydatków przeznaczona jest również na zakup materiału siewnego i sadzeniaków jako środków plonotwórczych. Natomiast w grupie I znacznie większe wydatki zostały poniesione na zakup nawozów mineralnych oraz paliwa i smarów. W gospodarstwie analizowanym największą pozycję w wydatkach na środki obrotowe stanowi zakup paliwa i smarów, co wynika z dużego wyposażenia tego gospodarstwa w sprzęt techniczny (2 ciągniki i kombajn zbożowy).

(7) Manteuffel R.: Zarządzanie i kierowanie przedsiębiorstwem rolniczym. PWN, Warszawa, 1980, s. 56-62.

(8) Zob. Meimberg P.: Rachunkowość rolnicza. PWRiL, Warszawa, 1971; s. 271 oraz Moszczeński S.: Rachunkowość gospodarstw wiejskich. PINGW, Warszawa, 1947, s. 45.

Tabela 3

Struktura zużytych w badanych gospodarstwach środków obrotowych
i usług z zakupu (%)

Wyszczególnienie	Grupy gospodarstw wg poziomu dochodu rolniczego		Gospodarstwo analizowane
	I	II	
nawozy mineralne	31,4	22,9	9,2
środki ochrony roślin	3,9	7,4	4,0
paliwo i smary	29,4	23,0	55,3
energia elektryczna	11,4	10,9	9,8
materiały rolnicze	23,9	35,8	21,7
R a z e m	100,0	100,0	100,0

Źródło: Jak w tabeli 2

Dla syntetycznej oceny efektów działalności badanych gospodarstw wybrano podstawowe wskaźniki produkcyjne i ekonomiczne (tabela 4). Określono również indeksy tych wskaźników przyjmując grupę I za 100. Z przedstawionych danych wynika, że gospodarstwa o relatywnie wysokim dochodzie uzyskują wyższe wskaźniki. Dotyczy to przede wszystkim produkcji końcowej i towarowej brutto. Gospodarstwa grupy I, większe obszarowo oraz analizowane gospodarstwo, charakteryzują się znacznie niższymi wymienionymi wskaźnikami w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych. Niekorzystnym zjawiskiem jest relatywnie niski wskaźnik charakteryzujący relację zużytych w procesie produkcji środków obrotowych i zaangażowanych produkcyjnych środków trwałych w gospodarstwach grupy I. W gospodarstwach tej grupy na 1000 zł wartości środków trwałych przypadało zaledwie 280 zł zużycia środków obrotowych, a w gospodarstwie analizowanym zaledwie 100 zł. Podkreślić należy, że gospodarstwa te, co wykazano poprzednio, charakteryzowały się najwyższym wyposażeniem w środki trwałe. Zagadnienie to jest niezwykle ważnym z punktu widzenia doradztwa ekonomiczno-organizacyjnego gdyż rolnik winien zdawać sobie sprawę z odpowiednich relacji w tym zakresie i dążyć do maksymalnej wielkości tego wskaźnika, co gwarantować będzie racjonalne wykorzystanie majątku trwałego. Celowe jest zatem dążenie do ekonomicznie uzasadnionych nakładów na środki obrotowe w odpowiedniej relacji do nakładów na środki trwałe. Potwierdzeniem powyższych stwierdzeń może być stopa dochodu rolniczego będąca relacją uzyskanego w gospodarstwie dochodu do produkcji końcowej brutto (tabela 5). Wskaźnik ten jest bowiem ponad 4-krotnie wyższy w gospodarstwach grupy II,

w których na 1000 zł produkcji końcowej brutto przypadało 960 zł dochodu rolniczego netto⁽⁹⁾.

Tabela 4

Wybrane wskaźniki badanych gospodarstw

Wyszczególnienie	Grupy gospodarstw wg poziomu dochodu rolniczego		Gospodarstwo analizowane
	I	II	
Produkcja końcowa brutto - zł na 1 ha uż. rolnych	1023 100,0	2029 198,3	1017 99,4
Produkcja towarowa brutto - zł na 1 ha uż. rolnych	827 100,0	1760 212,8	962 116,3
Stosunek wartości środków obrotowych do trwałych	0,28 100,0	0,32 114,3	0,10 35,7
Dochód rolniczy netto - zł na 1 ha uż. rolnych	236,0 100,0	1933,2 819,2	3,2 1,4

Źródło: Jak w tabeli 2

Tabela 5.

Wybrane wskaźniki finansowe badanych gospodarstw

Wyszczególnienie	Grupy gospodarstw wg poziomu dochodu rolniczego		Gospodarstwo analizowane
	I	II	
Rentowność produkcji (stopa dochodu rolniczego)	0,23	0,96	0,0
Rentowność majątku	0,03	0,14	0,0
Rentowność majątku trwałego	0,03	0,26	0,0
Wskaźnik bieżącej płynności	5,19	0	0
Wskaźnik finansowania kapitałem własnym	0,93	1,0	1,0
Produktywność majątku ogółem	0,11	0,14	0,07
Produktywność majątku trwałego	0,12	0,27	0,08

Źródło: Jak w tabeli 2

Zaprezentowane w tabeli 5 niektóre wskaźniki rentowności badanych gospodarstw ukazują relatywnie duże zróżnicowanie w tym zakresie. Rentowność produkcji jest ponad 4-krotnie wyższa w gospodarstwach grupy II. Świadczy to o znacznie wyższej efektywności produkcji w tej grupie w tym sensie, że na

(9) Por. Kozuch A.: Rachunkowość jako instrument ..., cyt.wyd., s 205.

każdą jednostkę produkcji gospodarstwo generuje większy dochód rolniczy. Podobna sytuacja występuje w zakresie wielkości wskaźników rentowności majątku ogółem i majątku trwałego. Bardzo niskie wymienione wskaźniki w grupie I i w analizowanym gospodarstwie związane są, jak się wydaje, z dużym wyposażeniem tych gospodarstw w produkcyjny majątek trwały i związanym z tym kosztem amortyzacji. Można również na podstawie tego wskaźnika wnioskować o stosunkowo słabym wykorzystaniu majątku, szczególnie trwałego. Ze struktury aktywów wynika, że znacząca część kapitału badanych gospodarstw zaangażowana jest w środki trwałe pełniące funkcje osłonowe.

Fakt ten wpływa na obniżenie rentowności aktywów, a także rentowności kapitału własnego zainwestowanego w gospodarstwo⁽¹⁰⁾. Wysoki wskaźnik bieżącej płynności w grupie I wynika z relatywnie długiego cyklu produkcyjnego w rolnictwie i związanej z tym konieczności gromadzenia odpowiednich zapasów środków produkcji. Wskazuje on równocześnie, że w tych gospodarstwach zamrożonych jest dużo środków. W grupie II i w analizowanym gospodarstwie nie występują zobowiązania i ma on wartość zerową. Stąd też w tych gospodarstwach wskaźnik finansowania kapitałem własnym majątku ogółem wynosi 1,0 co świadczy o finansowaniu gospodarstwa w pełni z własnych środków. Jedynie w grupie I zobowiązania i kredyty finansują 7,0% majątku ogółem. Wysokość tego wskaźnika w tej grupie nie wskazuje jednak na występowanie ryzyka w finansowaniu tych gospodarstw. Wskaźniki produktywności majątku ogółem i majątku trwałego mimo wzrostu w grupie II w porównaniu z grupą I (odpowiednio o 27,3% i 125,0%) wskazują zbyt niskie wartości. Przyjmuje się bowiem, że w rolnictwie wskaźnik produktywności aktywów winien wynosić 0,3. Stąd można sądzić, że szczególnie w grupie I oraz w analizowanym gospodarstwie, zarówno majątek ogółem, jak i majątek trwały są w zbyt małym stopniu wykorzystywane do generowania nowo wytworzonej produkcji. Pozwala to zatem wnioskować o relatywnie wysokiej kapitałochłonności produkcji końcowej badanych gospodarstw.

Analiza zaprezentowanego materiału wskazuje, że niezbędne jest prowadzenie w gospodarstwach odpowiednich zapisów księgowych, na podstawie których celowe wydaje się tworzenie następujących dokumentów wynikowych służących analizie: bilans majątkowy (na początek i koniec roku), kwartalne zestawienie przepływów pieniężnych oraz rachunek wyników (na koniec roku kalendarzowego). Pozwoli to na obliczenie i zinterpretowanie omówionych wskaźników analizy ekonomicznej.

Ważne jest też, aby zbiorcze wyniki rachunkowości były w ośrodkach doradztwa rolniczego analizowane w grupach gospodarstw (obszarowych, według typów produkcyjnych, dominującego kierunku produkcji oraz według uzyskiwa-

(10) Por. Kozuch A.: Rachunkowość jako instrument ..., cyt.wyd., s. 207

nych wyników ekonomicznych). Pozwoli to specjalistom ODR na ocenę konkretnych gospodarstw prowadzących rachunkowość na tle wyników odpowiednich grup gospodarstw oraz umożliwi pełniejszą ich analizę i ocenę, a tym samym zapewni skuteczność doradztwa ekonomiczno-organizacyjnego. Wybór odpowiednich wskaźników do analizy zależy od jej rodzaju i celu. Rachunkowość przy tym pozwala na dokonanie analizy każdego gospodarstwa rolniczego na tle wybranych grup. Analiza ta umożliwi podejmowanie racjonalnych decyzji produkcyjnych przez rolników, co w efekcie może przyczynić się do wzrostu efektywności produkcji w gospodarstwach rolniczych.

Na podstawie obliczonych wskaźników dla badanych gospodarstw można wnioskować o relatywnie niskim stopniu wykorzystania posiadanego majątku produkcyjnego do generowania nowo wytworzonej produkcji, a zatem o wysokiej jej kapitałochłonności. Wynika to przede wszystkim z niewłaściwych relacji czynników produkcji w tych gospodarstwach, głównie ziemi i kapitału.